

Söyleşiler³

↳ BAKIM
VE
İDAME
ÜZERİNE

SHANNON
MATTERN
İLE SÖYLEŞİ₃

Melis Uğurlu:

Sohbete başlarken yakın zamanda yayımlanan; mimari eserleri, kullanıcılarındansa onlara bakım yapanlar üzerinden tanımlayan makaleniz “Maintenance and Care”de (İdame ve Bakım) yer alan ilginç bir gözleminize değinmek istiyorum. Ila Bêka ve Louise Lemoine’in 2008’de çektiği, meşhur Maison Bordeaux’da geçen Koolhaas Houselife (Koolhaas’ın Ev Yaşamı) adlı belgeselden bahsederken evin yardımcısı Guadalupe Acedo’nun tasvirini harika betimliyorsunuz: “platformda kovalar, paspaslar ve elektrikli süpürge den oluşan bir tablonun ortasında harekete hazır. Johann Strauss’un melodileriyle yukarı çıkıyor...”¹

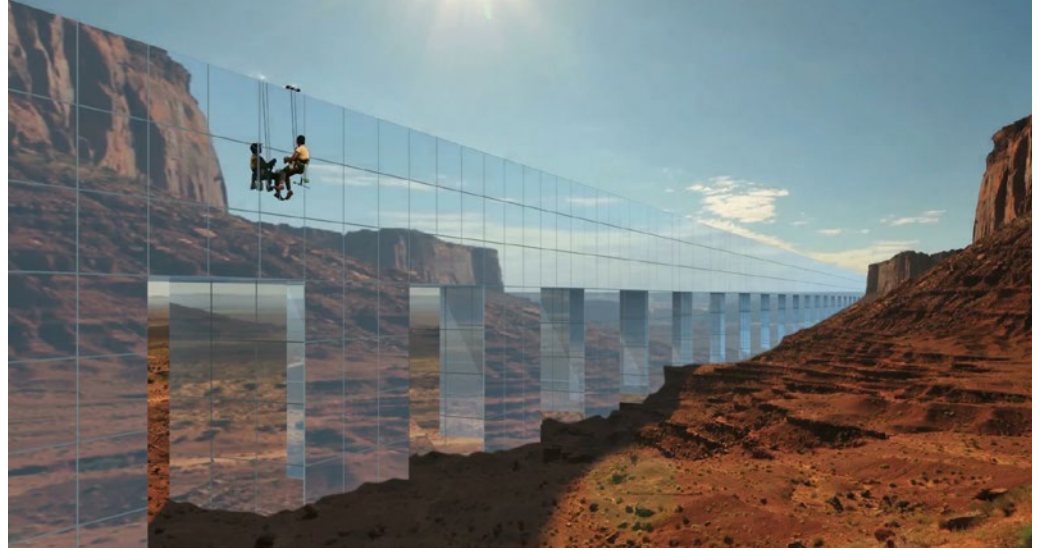
Yapıları idame ettiren işçileri öne çıkaran başka eserler de olduğunu görüyoruz, mesela Jeff Wall’un Barselona Pavyonu’nun temizlik görevlisine yer verdiği Morning Cleaning (Sabah Temizliği) bunlardan bir tanesi. Bu anlar ve karakterler bizi şaşırtıyor; çünkü temizlik en yaygın hatta sıradan faaliyetlerden olsa da bu tarz eserlerde öne çıkarıldığında bir anda yabancı gelmeye başlıyor. Bakımla ilgili eylemleri ve karakterleri görünür kılmamanın hem mimarlık hem de genel bağlamda öneminden bahsedebilir misiniz?

Shannon Mattern:

Özellikle son birkaç yıldır görünmez olanı görünür kılmaya dair birçok çalışma gerçekleştirildi. Bu yaklaşım tepkiyle karşılaşılabilecek kadar da yaygınlaştı, bazıları görünür duruma getirme eyleminin her bağlam için uygun olup olmayacağını bile sorgulamaya başladı. Birçok alandaki araştırmacılar –örneğin, siyah feministler ve eleştirel ırk teorisyenleri– bazı durumlarda opaklığın, görünmezliğin ya da görünür hâle gelmeyi reddetmenin geçerli ve politik açıdan kuvvetli bir seçim olduğunu iddia ediyor. Yani görünür kılmamanın değerini böyle bir bağlam üzerinden tartışıyoruz. Mimarlık tarihine baktığımızda bazı dönemlerde ev içi emeğinin özellikle arka plana atıldığını görüyoruz; servis personelinin

1 Shannon Mattern, “Maintenance and Care,” Places Journal, Kasım 2018.

girmesi için arka kapılar, bulaşikhane elemanlarının ve aşçıların yaşadığı ayrı geçitler, koridorlar, uzantılar var. Ev sahiplerinin yaşamlarını kolaylaştırmak için hizmetçilerin her an nerede yaşadıklarının farkına varmaları ve buna saygı göstermeleri gerekiyor. Mimarların, tasarladıkları binaların sorunsuzca işlemesi ve uzun ömürlü olması için idame ettirenlere ve bakım verenlere dayandığını ve bir bina ya da kent tasarlarken bu insanların ihtiyaçlarını dikkate almaları gerektiğini fark etmelerinin önemli olduğunu düşünüyorum. Bakım işlerini görünür kılmamanın basit olduğu kadar işlevsel değerlerinden biri de bu.

Nadia Hironaka ve Matthew Suib, Routine Maintenance, 2014.

3

M.U.:

Mimarlıkla bakım arasında bu denli bariz bir kopukluk olması belki de mimarlarla yapıları idame ettiren işçiler arasındaki kopukluktan kaynaklanıyor. Stephen Graham ve Nigel Thrift de bu ayrıma değinerek şunu tartışmaya açmıştı: “Mimarlar, bakım ve onarım işlerini nadiren göz önünde bulunduruyor ya da tasarımlarına dahil ediyor; bakım işçilerini mavi yakalı cahiller olarak, idame sürecini ise önemsiz görüyorlar”.² Buradan hareketle bu ayrımın ya da kopukluğun nereden geldiğini sormak istiyorum. Ayrım, Graham ve Thrift’in belirttiği gibi varsayılan bir profesyonel hiyerarşiden (ya da sınıftan) mı ibaret; yoksa başka açıklamalar, bazı feminist araştırmacıların vurguladığı gibi (sanatkâr) mimarların tekil ve özerk birer erkek deha, “bakım veren olarak mimarların” ise genellikle vasıfsız işlerde çalışan kadınlar olarak görülmesi gibi bu ayrımı genişleten toplumsal cinsiyet kabullerine dayalı konular da var mı?

S.M.:

Evet, bahsettiğiniz gibi cinsiyete dayalı bir ayrımın da olduğunu düşünüyorum. Bakım hizmetleri tarih boyunca kadınlıkla bağdaştırılan ve beyaz olmayanlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetler olagelmiş. Bu tür emeğin önemsenmemesinin ya da pek çok bağlamda görünmez hâle getirilmesinin nedenlerinden biri de bu. Kimi zaman özelleştirilip “destek” işi adı altında toplanmaya çalışılsa da özen, iyileştirme, onarım, idame ve tamir gibi görünüşte aynı anlama gelen terimlerin tümünün toplumsal cinsiyetle ilgili çağrışımları var.

Mimarlık tarihinde kendisini emeğin farklı türlerini icra eden insanlardan ayırmaya çalışan pek çok mimar bulabiliriz. Örneğin, birkaç mimarlık tarihçisinin ileri sürdüğü yaygın bir iddiaya göre mimarların mimar olmaları, meslek örgütleri ve yayınların ortaya çıkması ve çizime odaklanan École des Beaux-Arts başta olmak üzere profesyonel kimliklerin eğitim aracılığıyla gelişmesiyle yakından bağlantılı. Mimarı ustadan ayıran da aslında çizim. Zaten burada hâlihazır bir sınıf

² Stephen Graham ve Nigel Thrift, “Out of Order: Understanding Repair and Maintenance,” *Theory, Culture & Society* 24: 3 (2007): 1–25.

ayrımı mevcut, yalnızca mimarların sahip olduğu ayırt edici bir özellik yüzünden bir mesleği diğerinin önüne koymuşuz. Benzer sınıf ayrımları bugün de var, bunu mimarlarla ustalar ya da inşaat işçileri arasındaki hiyerarşide görebiliriz. Yapıları idame ettiren işçiler de bu hiyerarşiye dahil edilmiş durumda.

M.U.:

Bu terimlerin aralarındaki ince farklara değinmek, rahatlıkla aynı anlamdaymış gibi düşünölebilecek idame ve bakım arasındaki ayrımı da ortaya çıkartıyor. Bu iki kavramı birbirinden nasıl ayırırsınız?

S.M.:

Çok iyi bir soru. İdamenin uygulandığı ölçek bakımdan farklı. İdame; genellikle kamusal alanda, altyapıyla ilgili projeler kapsamında kullanılıyor. Kimi zaman teknoloji için de kullanıyoruz, örneğin sabit diskimizin idame kapsamında tamirde olduğunu söylüyoruz. İdamenin katı, teknolojiyle bağlantılı bir yanı var; bakım ise, en azından gündelik dilde daha feminize edilmiş bir çağrışıma sahip ve bireyler arasında ilişkiler kapsamında uygulanıyor. Ölçek ve uygulama biçimleriyle ilgili bu tür cinsiyet ayrımlarını fark eden tek kişi ben değilim, ayrıca daha ayrıntılı bir inceleme birtakım istisnalara da işaret edebilir. Buna rağmen bu iki kavramın farklı öznelliklere sahip olduğunu, farklı ölçeklerde uygulandığını söylemek yanlış olmaz.

Suzanne Lacy (Meg Parnell ile beraber), Cleaning Conditions: An Homage to Allan Kaprow, Hans Ulrich Obrist küratörlüğünde do it 2013 sergisinden, Manchester Galerisi, İngiltere, 2013. [Fotoğraf: Alan Seabright.]

M.U.:

Bu anlamlar, kişilerarası ilişkiler ya da binalardan; iklim değışikliği ya da Antroposen gibi daha büyük ölçekli meselelere tahvil olduklarında nasıl değışiyor ya da değışiyor mu?

S.M.:

Bakıma feminist bir bakış açısı getiren teorisyen María Puig de la Bellacasa, Bruno Latour'un ortaya attığı "endişe meseleleri" ve "bakım meseleleri"³ kavramlarını kullanarak faydalanabileceğimiz bir ayrım öneriyor. "Endişe", toplumsal cinsiyetle ilgili farklı çağrışımlara ve epistemolojik imalara

3 Maria Puig de la Bellacasa, Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds (University of Minnesota Press, 2017).

sahip. Eğer bir şey sizi endişelendiriyorsa tesirli ve duygusal bir boyuttan söz edebiliriz. Bu yüzden de iklim değişikliği gibi bir konuya dair düşünürken dilbilimsel ya da anlamsal ayrımlardan bazılarını verimli bir biçimde kullanabiliriz. İklim değişikliği gündelik müdahalelerimizin ve bireysel olarak anlamlı bir etki yaratma becerimizin ötesinde ve bu denli büyük ölçekli olduğu için mi güçsüz hissetmek ve bu konuyla ilgili endişelenmek durumundayız? Yoksa bir yandan sistemik bir endişeye, hatta eyleme ihtiyaç olduğunun bilincine vararak makro ölçekteki bu zorluklarla mücadele ederken fark yaratabilecek gündelik müdahalelerin de mümkün olduğuna işaret edecek şekilde özen göstermek istiyor muyuz?

M.U.:

Başka bir anlamsal farklılık da idame ve onarım kavramlarının arasında. Kırılmış olanı düzeltmek için onarım yaparken, var olanı sürdürmek, korumak için ise idame ettiririz. Bu iki terimin farklılıklarını da incelediniz mi?

S.M.:

Onarım birçok örnekte bozukluğu ima eder. Bir şeyi tekrar sıfır durumu kabul edilen düzgüsel bir konuma getirmek durumunda kullanıldığımız bir terim. İyi onarımın nasıl olması gerektiği konusunda anlaştığımız varsayılr. O nesne öyle var olmalıdır, bu yüzden onu tekrar o ideal hâle getirmek istersiniz. İdame ise sıklıkla ufak onarım faaliyetleri içerir, örneğin eğer bir binaya bakım yapıyorsanız kazan dairesini ve klima modülünü onaracak, tuvalet tamiri yapacaksınız. Öte yandan idame sözcüğünün daha geniş bir anlamı var, bir şeyi yalnızca bozulmuşken düzeltmeyi değil, onun bozulmasını önlemeyi de kapsıyor. Bir başka deyişle statükoyu, temel durumu koruyorsunuz, bu da dediğim gibi ufak idame faaliyetlerini içerebilir.

M.U.:

İdame ve onarımın başarısızlık ve hatayla ilişkisine, neticesinde de onlardan ders alma imkânına değinmek istiyorum.

S.M.:

Bence bu da ölçek ile ilgili bir konu. Eğer daha kontrollü bir ortamdaysak hatanın varlığından ve nihayetinde onarılmasından rahatsızlık duymuyoruz. Eğer hatanın etkilerinin bir mutfağın ya da bilgisayar programının belirlenmiş alanlarını aşmadığı kontrollü bir deneyden bahsediyorsak, neyin yanlış gidebileceğini tespit edip sorunu gidermek için incelemeniz gereken sınırlı bir dizi değişken söz konusu. Şayet bir köprü, toplu konut projesi ya da kentin altyapısı gibi çok daha büyük ölçekli bir şeyden söz ediyorsak başarısızlık ya da hatanın nereden kaynaklandığını bulmak için değişkenleri birbirinden ayırmak çok daha zor. Altyapıyla ya da kentle ilgili sistemlerin faaliyetlerinde iç içe geçmiş pek çok etken var. İnsanların ve uzmanlık alanlarının sayısı, dahil olan alet ve ekipmanlar, hepsinin faaliyet gösterdiği zamanların değişkenliği gibi etkenlerin tümü onarma ve tadilat faaliyetlerini karmaşık hâle getiriyor. Bir programdaki kodu düzeltmekten çok farklı bir durumdan bahsediyoruz burada. Sistemin karmaşıklığını kabul etmeyi, tersine mühendislik yaparak bir dizi bağımsız onarımı; sistemik bir tamirata dönüştürmeyi içerdiği için makro ölçekte düzeltmeye dayalı bir düşünce yapısını tasarlamak hayli zor.

M.U.:

Ölçeği gereği mimarlık başka alanlardan farklı icra ediliyor, bu da belki de bizi temelde mimarlık ve idame arasında az önce değindiğimiz kopukluk fikrine götürüyor. Bir binanın inşa edilme süreciyle inşa edildikten sonraki hayatı arasında da bir kopukluk var gibi.

S.M.:

Doğru. Bu konuya Hilary Sample gibi araştırmacılar da değiniyor; kullanım sonrası raporları ya da binaların yaşam süresine dair değerlendirmeler konusunda daha yaratıcı olmaktan söz edebiliriz. Buna her binadaki farklı

işletim sistemlerinin ömürleri de dahil.⁴ Daha yaratıcı, uzun vadeli, makro ölçekte düşünmek, bu tür değerlendirmelere sistem odaklı düşünceyi katmak, kullanım sonrası raporlarını daha geniş bir zamana yaymak... Bahsedilenlerin tümü mimarlık pedagojisi ve pratiğinde yeni alanlar açabilecek nitelikte. Çünkü bir bina tasarlarken aynı zamanda tasarım sürecine dahil edilebilecek değerlendirme, güçlendirme, kendini tamir etme usullerini göz önünde bulundurursunuz.

M.U.:

İdamenin emekle ilgili yanına da değinmek istiyorum. Maison Bordeaux'ya dönersek, evin yardımcısı Acedo'nun evi temizlerken gösterdiği adanmışlıktan, kendi evinden çok orada vakit geçirdiğinden, aslında bir nevi orada yaşadığından bahsediyorsunuz. Yapıları idame ettirenler ve bakım verenler, diğer işçilere kıyasla çalışma sahasıyla farklı bir ilişki kuruyor, bu da ev hayatı ve sömürüyle ilgili bir takım zor soruları ortaya çıkarıyor. Yapıları idame ettiren işçilerin emek koşullarına dair ne söylersiniz?

Beka & Lemoine' nin Moriyama-San filminden bir kare (2017).

S.M.:

Bu biraz farklı örgütlenmelerin sağladığı koşullarla ilgili. Örneğin bağımsız bir yardımcısınız –bu da ağırlıklı olarak Küresel Güney'den Küresel Kuzey'e emeğinizi sunmak üzere geldiğinize işaret eder– bir birim olarak yer kaplıyorsunuz, her gün ortaya koyduğunuz emeğin koşullarını görece çok az kişi vardır. İşvereninizin hevesleri ve kapris dolu idari talepleriyle karşı karşıyasınızdır. Oysa profesyonel asansör tamircileri ya da klima modülü bakım uzmanları gibi yapı idame ettiren işçilere bakarsanız, bu emekçilerin güçlü bir sendikada örgütlü olma ihtimalleri daha yüksektir. Bu durumda emek koşullarının görece insani olması da daha olasıdır; açıkça belirlenmiş ve takip edilen koşullara, örneğin başlangıç ve bitiş saatleri belli bir mesaiye, sahipsinizdir. Dolayısıyla emeğin koşulları büyük ölçüde toplumsallığı ile –birinin evde yalnız olup olmadığı, diğer emekçilerle bağ kurup kurmadığı ya da emeğini birbirine göz kulak olabilecek bir grup insan arasında sergileyip sergilemediğiyle– bağlantılıdır. Mesela The Architecture Lobby gibi örgütler bu tür meselelerin birçoğuna önem gösteriyor.

M.U.:

Bir diğer ilginç konu ise –örneğin– cam temizliği; ev içinde kadının görevi ya da kadınsı bir eylemiş gibi görülüyor. Oysa aynı eylem evin içinden endüstriyel ölçüğe taşındığında çağrışımları da değişiyor ve bu tür bir temizleme işinin bir kadın tarafından yapılmasının pek olası olmadığı varsayılıyor. Sizce algıdaki değişim nereden kaynaklanıyor?

4 Hilary Sample, Maintenance Architecture (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2011).

S.M.:

Bu cinsiyet ayrımının bir diğer örneği olmanın yanı sıra aynı zamanda –hatta belki de daha baskın olarak– içeri ve dışarı ayrımıyla ilgili. Binanın dışına çıktığınızda, evin dünyasından ayrıldığınızda aynı iş birden erkeksileşiyor. Bunlar görünürde gelişigüzel olsa da aslında emeğin farklı türlerinde uzmanlaşma, onlar için gerekli olan ya da olmayan mesleğe dönüşme ve bu farklı bağlamlarda çalışan emekçilerin örgütlenme seviyesi bakımından ortaya attığımız kökleşmiş ayrımlar. Ve her biri, bu tür işleri yapan insanların kim olduğuyla ilgili öznellikleri ya da onlarla ilgili varsayımlarımızı besliyor.

M.U.:

Yazılarınızda idamenin ilginç bir sorgulama alanı olmasının nedeninin araştırmacılıkla uygulamanın arasındaki sınırların bulanıklaşması, işin içine birçok disiplinin girmesi olduğunu söylüyorsunuz. Bunun da teknolojiyi “yenilik” olarak görmeye odaklanmak yerine alternatif tahayyülleri beraberinde getirme potansiyeli var. Burada aklıma Maintainers Group’un⁵ çalışmaları geliyor. Bir teorik çerçeve olarak idame hem araştırmacılığa hem de tasarıma (hem de aralarındaki ilişkiye) farklı bir anlam verme potansiyeli üzerinden de değerlendirilebilir mi?

S.M.:

İdame ettirme her ne kadar çok eski bir pratik olsa da son yıllarda pek çok disiplin için heyecan verici bir araştırma alanına dönüştü. İnşaat mühendisliği ve mimarlık epeydir idame üzerine düşünüyor; fakat medya çalışmaları, antropoloji, sosyoloji, edebiyat ve güzel sanatlar bu kavramı yakın zamanda tanımaya başladı. Bir şeyin yeni ya da orijinal olmadığı halde dahi değerli olabileceğini anlamamız için faydalı bir kavram; katkıda bulunmak, çığır açmak ya da öncü olmak için bir şeyin ille de alışılmadık olması gerektiği varsayımını sona erdiriyor. Zaten yeniden bahsederken kullandığımız sorunlu, sömürgeci dile dayalı benzetmelerin birçoğu bilinçli bir tarihdışılığa işaret ediyor. Yenilik iddiasında bulunacağız diye teamülü rahatlıkla unutuyoruz. İdame, onarım, tamirat gibi faaliyetleri muteber kılmanın ve geliştirmenin bu “yıkıcı” başarı türünden uzaklaşmamıza yardımcı olacağını umuyorum.

Bahsettiğiniz Maintainer’s Group’la ilgili esas önemli olan, genellikle ayrı işleyen alanlar ve meslekler arasında bağlar kurmaları. Örneğin; ulaşım, yazılım ya da bilgi yönetimi gibi alanlarda özelleşmiş araştırmacılar ve uygulamacılarla iş birliği yapıyorlar, aynı zamanda da çapraz tozlaşma imkânı yaratmak için bu kişileri tek bir mekânda bir araya getiriyorlar. Ne de olsa bahsedilen farklı alanlar birbirine bağımlı; örneğin, ulaşım planlamacıları bilgi kaynaklarını esas alıyor.

M.U.:

İdame ve bakım kavramlarının iklim kriziyle alakasına dönmek istiyorum. Editörlerinden biri olduğu Critical Care (Yoğun Bakım) adlı kitabın “Architecture and Care” (Mimarlık ve Bakım) bölümünde Elke Krasny, özellikle bugünlerde “bitap düşmüş gezegenimizin hayatta kalması için”⁶ bakıma ağırlık vermemiz gerektiğinden bahsediyor. İçinde bulunduğumuz dönemi göz önüne alırsak bakımla ilgili sohbetlerimize dahil olmaya başlayan aciliyete dair ne düşünüyorsunuz?

S.M.:

Bu fikirlerden bazılarını Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Yeşil Yeni Düzen’e (Green New Deal) bağlayacak, iklimle ilgili yıkımı engellemek için yeni kamu hizmetleri inşa etmemiz ve idameye yeniden yatırım yapmamız gerektiğini iddia eden bir yazı yazacağım. Yeşil Yeni Düzen’in bilgi kaynaklarının idamesiyle ilgili meseleler üzerine nasıl verimli bir şekilde eğilebileceği özellikle ilgimi çekiyor.

5 Teknoloji yazımını bakım kavramı üzerinden yeniden tanımlamaya çalışan teknoloji tarihçilerinden oluşan bir grup. Bkz. Andrew Russell ve Lee Vinsel, “After Innovation, Turn to Maintenance,” *Technology and Culture* 59, no. 1 (January 2018): 1–25.

6 Elke Krasny ve Angelika Fitz, *Critical Care: Architecture and Urbanism for a Broken Planet* (Cambridge, Mass.: MIT Press 2019).

Arşivlerin veri tabanlarının ve yerel bilgi depolarının idamesine geleneksel olmayan biçimlerde nasıl yatırım yapmalıyız? Bilginin idamesiyle ilgili tüm bu faaliyetler diğer idame türlerinin performansı (daha geniş anlamda da direnci tesis etmek) için nasıl merkezi bir rol üstlenebilir? Bunları yazarken sanatçıların ve tasarımcıların ilgili işlerini de tartışmaya dahil etmek istiyorum.

Bütün bunlara ek olarak, bakımın yalnızca insanları ilgilendirmediği gerçeğinin giderek daha fazla fark edildiğini görüyoruz. İnsandan-öte ontolojiler üzerine ya da insanların soyutlanmış, çevrelerinden çekip çıkarılmış eşsiz varlıklar olmadığına dair birçok çalışma yapılıyor. İçimizde yaşayan mikrobiyomlar var, biz de diğer türlerle ve çevresel şartlarla sembiyotik (kimi zaman da asalak) ilişkiler kurarak yaşıyoruz. Yalnızca insanlardan oluşan müşteriler için tasarlamadıklarını fark etmek, mimarlar için de verimli bir düşünce ve tasarlama biçimi olabilir, hatta öyle. Bakım kavramını ise insandan-öteye doğru genişletmek, bizi özenle dolu bir tasarımı yeniden düşünmeye mecbur bırakabilir.

Yazar hakkında

Shannon Mattern, New York'taki New School for Social Research'de profesör. Yazıları ve akademik çalışmaları medya mimarileri ve altyapıları ile mekansal epistemolojilere odaklanıyor. Kütüphaneler, haritalar ve kentsel zeka tarihi hakkında kitaplar yazan Mattern, Places Journal'da köşe yazarlığı yapmaktadır. Yazarı wordsinspace.net'te takip edebilirsiniz.